

УДК 005.591.3:911.375.635 : 911.372)

Валентина Олійник

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРИМІСЬКА ЗОНА»

У статті розглядається зародження, еволюція поняття «приміська зона». Подаються перші дослідження з даної теми в країнах Західної Європи, США. Виділено основні напрями вивчення тематики «приміські території», етапи розвитку приміських територій, подано кілька визначень поняття. Як узагальнення на основі аналізу зарубіжних і вітчизняних літературних джерел складено таблицю структури приміської зони, проведено паралель англійських варіантів дефініцій до українських, визначені критерії виділення структурних елементів приміських територій та основні процеси структурного елементу.

Ключові слова: приміська зона, етапи розвитку, структурні елементи, функції, критерії, дефініції.

Валентина Олійник. ЗАРОЖДЕНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ «ПРИГОРОДНАЯ ЗОНА». В статье рассматривается зарождение, эволюция понятия «пригородная зона». Подаются первые исследования по данной теме в странах Западной Европы, США. Выделены основные направления изучения тематики «пригородные территории», этапы развития пригородных территорий, представлено несколько определений понятия. Как обобщение, на основе анализа зарубежных и отечественных литературных источников, составлена таблица структуры пригородной зоны, проведена параллель англоязычных вариантов дефиниций к украинским, определены критерии выделения структурных элементов пригородных территорий и основные процессы структурного элемента.

Ключевые слова: пригородная зона, этапы развития, структурные элементы, функции, критерии, дефиниции.

Valentina Oleynik. ORIGIN AND EVOLUTION OF THE CONCEPT «SUBURBAN AREA». The article deals with the origin, evolution of the concept of "suburban area". Served first studies on this subject in Western Europe and the USA. The main direction of the study subjects' Suburban area. "Based on the analysis, marked the stages of development of suburban areas are a few definitions. As a generalization based on foreign and domestic references a table structure suburbs, held parallel to the English versions of definitions Ukrainian, criteria for the selection of structural elements suburban areas and key processes of structural elements.

Key words: suburban zone, stages of development, structural elements, function criteria, definitions.

Постановка проблеми. Статистика свідчить, що з кожним роком зростає кількість міст, міського населення і разом з тим зростає роль міста розвитку країни. За оцінками ООН, більша частина населення світу зосереджена не просто в міських поселеннях, а 56% його проживає в міських агломераціях. Існують два основних типи поселень: міські та сільські. Особливе місце в даному розподілі займають жителі передмість, особливо великих міст, які мають спосіб життя, виробничі функції і одного й іншого типу.

Виклад матеріалу дослідження. Дослідження приміської зони має важливе значення як для економічного, так і соціально-демографічного, культурного розвитку території. Приміські території ставали об'єктом дослідження економістів, демографів, соціологів. Вирішення проблеми підвищення продуктивності праці, зростання рівня соціально-економічного розвитку країни, покращення якості життя населення можливе через постійне вдосконалення територіальної структури економіки регіонів країни. Розвиток територіальної структури господарства – історичний процес. Цілеспрямоване використання певної території (регіону) обумовлено, в першу чергу, метою, завданнями суспільства на даному історичному етапі і відповідними умовами (розподілом по території природно-ресурсного потенціалу, економічного потенціалу, розселення населення, науково-технічним прогресом). Важливим моментом дослідження територіальної структури господарства є вивчення раціональної організації виробництва. Точкою відліку у вирішенні даного питання може слугувати робота німецького економіста І. Тюнена «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економії», в якій вчений запропонував теорію територіальної організації сільського господар-

ства. Теорія І. Тюнена показує вплив транспортних витрат на характер використання території для виробництва сільськогосподарської продукції. Робота І. Тюнена була першою спробою використання абстрактної математичної моделі в теорії економіки, вона стала основою для цілого ряду економічних робіт (теорії штандорту (місце розташування) заснованої В. Лаунгардтом, роботи Т. Паландера і А. Вебера, «Теорія центральних місць» німецького географа В. Крісталлера, праці А. Льоша), але позову з дослідження приміських територій не було отримано [16].

У 1937 р в США в своїй роботі Т. Сміт при розгляді приміської зони м. Луїзіани вперше використав термін «urban fringe». За визначенням Т. Сміта приміська зона – це забудована територія, розташована в безпосередній близькості від офіційної межі міста [13]. В подальшому термін став широко використовуватися в економіко-географічних дослідженнях. В період 1930-1960 рр. дослідження приміських територій ґрунтувалися на вивченні північноамериканських міст. В США терміни «urban fringe» і «suburbs» мають деякі відмінності. Основна відмінність полягає в домінуванні поселенської функції в зоні субурбанізації, що позначається на розвитку інфраструктури, яка близька до міської, крім цього, спостерігається стабільно висока щільність населення, структура зайнятості відповідна структурі міських жителів. Таким чином субурбанізована територія є продовженням міста [9, 11, 12, 14, 15].

Термін «rural fringe» застосовується до територій, в яких щільність населення невисока і домінує сільськогосподарська діяльність, проте ця ж територія відрізняється від прилеглої до неї сільської місцевості. Кількість дефініцій, їх «якісні» характеристики вказують на необхідність зонування приміських

територій.

В Західній Європі активне використання терміна «приміська зона», як і самих досліджень, припадає на кінець 1960 р. Вивчення приміської зони як перехідної зони між містом і селом включало в себе кілька напрямків: місцерозташування (поза офіційних меж міста); характеристика населення (щільність населення, динаміка, трудові зв'язки, міграції, зайнятість); характеристика землекористування (функціональні типи використання землі, інтенсивність землекористування, рівень адміністративного впливу на угоди, пов'язані з землею); інфраструктура та розвиток сфери послуг.

Найбільш поширеним терміном, який визначає поняття «приміська зона», є термін «urban fringe» або «rural-urban fringe». Також часто застосовуються терміни «suburbs» (переважно в франкомовній літе-

ратурі), «outskirts». Терміни «urban fringe», «outskirts» розуміються як приміська зона, «suburbs» – розуміється як ближня зона, або зона субурбанізації.

В роботах з дослідження приміських зон у Європі на поч. 21 ст. використовують терміни: «periurban areas» [8], термін «outskirts», в деяких дослідженнях виступає як синонім «periurban areas» [6].

Період 19-20 ст. характеризується значними змінами у взаємодії міста та приміської зони. Якщо на початковому етапі розвитку субурбанізації чітко визначалася роздвоєність, послідовний поділ на дві частини «село – місто», то для постсубурбанізації характерно, навпаки, сільсько-міський континуум (злиття), що і підтверджує розвиток приміських зон (рис. 1).

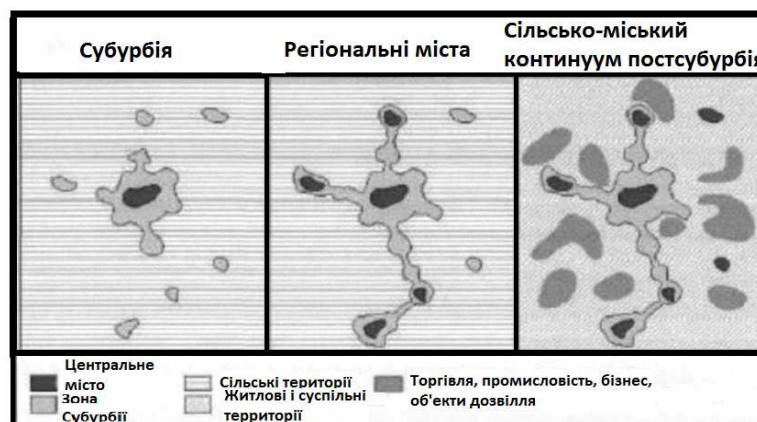

Рис. 1. Етапи розвитку приміських зон

Перший етап розвитку приміської зони великого міста бере свій початок з кінця 19 – початку 20 століття. В цей час впливовим чинником способу життя виступає екологічність середовища проживання. Населення переїжджає до передмістя в екологічно сприятливу місцевість. Крім цього, важливе значення мав розвиток як особистого, так і громадського транспорту. Ідея «міст-садів» описана в книзі «Міста-сади майбутнього» Е. Говардом (1898 р.) пропагувала невеликі міста, що поєднують кращі властивості міст і сіл, при цьому також заслуговував уваги активний розвиток приміської зони. Навколо міста почала формуватися спальна зона з приміських котеджних селищ у вигляді зірки. Перший етап характеризується в більшій мірі переважно кількісними змінами.

На другому етапі, крім кількісних, відбуваються і якісні зміни. Процес розвитку передмість в Європі отримав назву «регіональних міст» [5]. Для розвитку спальних передмість, зростання їх самозабезпечення, поліпшення житлових умов після Другої світової війни були розроблені спеціальні проекти для інтеграції передмість в загальноміське середовище: доступність транспортного забезпечення, створення локальних міських центрів на окраїнних зонах субурбанізації. В результаті в приміських зонах з'явилися нові функції: наукова, культурна дія-

льність, соціальна (захищеність населення, структура зайнятості). В Європі, зокрема у Франції, такий розвиток передмість мав адміністративний характер (планування), на відміну від США, де самоорганізація населення і бізнесу відіграла провідну роль.

На третьому етапі відбувається розвиток постурбанізації територій, де «полюсами зростання» виступає не тільки центральне місто, а й передмістя. Особливо яскраво процес субурбанізації проявив себе в США в кінці 20 століття, де «окраїнні міста – edge cities» взяли на себе частину функцій великого міста: будівництво нових офісів, транспортної, соціальної інфраструктури. При цьому розвиток передмість відбувався хаотично, незаплановано, без концентрації в одному місці. Уваги заслуговує факт, що в США віддалені передмістя показували більш високі темпи економічного зростання. Дане явище можна пояснити різним потенціалом міст, нестачею земельних ресурсів. Сьогодні передмістя – це невід'ємна частина міста з численними функціями.

Значний вклад в дослідження приміських територій, визначення поняття вніс Р. Прапор: «передмістя – це перехідна зона за характером землекористування, соціальними і демографічними характеристиками, розташована між 1) протяжними забудованими територіями міста (деякі дослідники відносять до них і зону субурбанізації) і 2) сільським хінтер-

ландом, що характеризується майже повною відсутністю несільськогосподарських типів зайнятості та видів землекористування. В межах передмість спостерігається неповний набір міських послуг, правила забудови та землекористування не скоординовані між собою в різних частинах передмість, територія передмість протягується далеко за межі офіційної міської межі і відбувається значне збільшення щільності населення, що досягає показників, які істотно вище значень оточуючих територій, але істотно нижче значень центрального міста».

Розглянемо інші визначення терміна. У Великій радянській енциклопедії визначення приміської зони дано так: територія, що оточує місто і яка перебуває з ним у тісних функціональних економічних, санітарно-гігієнічних, архітектурних та ін. видах взаємозв'язків і взаємозалежностей. Приміська зона має різнобічне господарське значення, виконує оздоровчі функції для міського населення. Місто є місцем роботи для деякої частини населення приміської зони, а також служить головним культурним центром.

У словнику Ожегова передмістя це – селище, населений пункт, що примикає до великого міста [3].

Заслужують уваги праці В. Бабурова, в яких визначені головні напрямки дослідження приміської зони – її поліфункціональність, планування розвитку, компроміс розміщення конфліктуючих видів землекористування (проектування доріг, розміщення парків, збереження лісових масивів, раціональне розміщення дачних селищ, створення будинків відпочинку і санаторіїв) [2].

Однією зі стержневих робіт з дослідження приміських територій стали праці М.О. Хауке (1960). Автор також визначає функціональний підхід до розгляду території як основний. За М.О. Хауке, до складу приміської зони повинні входити: зона розселення; ділянки, які можуть бути використані для масового відпочинку та лісові масиви зеленої зони. При цьому організацію сільського господарства автор вважав можливим не враховувати при аналізі структури приміської зони [4].

Більшість учених під поняттям приміська зона розуміють територію, що оточує місто і поєднується з ним господарськими і просторово-територіальними зв'язками [17].

Аналіз досліджень Французького інституту статистики та економічних наук дозволив сформулювати визначення так: приміською зоною слід вважати територію, на якій більше 40% її жителів зайняті за межами даної територіальної одиниці [10]. У разі, якщо територія залежна від кількох поселень, то район називають мультиполярним, так як територія функціонально наповнюється і від інших поселень [7].

У містобудівному законодавстві України приміська зона – територія, що забезпечує просторовий соціально-економічний розвиток міста [1].

На основі аналізу зарубіжних досліджень можна подати схему та характеристику структури приміської зони (табл. 1).

Таблиця 1

Структура приміської зони

Структурний елемент	Англомовний аналог	Критерії виділення	Основні процеси структурного елемента
Ближня зона, або зона субурбанізації	Suburbs, inner suburbs	<ul style="list-style-type: none"> Розташування за офіційною межею міста. Дуже висока щільність населення (проте нижча, ніж у місті-центрі). Сельбищна функція як єдина зовнішня функція для території. Практично 100% зайнятість населення поза місцем проживання. 	<p>Зона субурбанізації – фактично зовнішнє продовження міста, розташована безпосередньо за офіційною межею міста (зона суцільної забудови за межею міста). Свою назву отримала слідом за основним процесом, який визначає територію – субурбанізацією житла. Функціонально дана територія є спальним передмістям. Для неї характерні висока вартість землі і максимальна ефективність землекористування. Сільські функції відсутні повністю.</p> <p>В умовах постсубурбанізації зона субурбанізації характеризується активним розвитком міських субцентрів локалізованих міських центрів, винесених за межу міста.</p>
Перша перехідна зона передмість, або міські передмістя	Urban fringe, periurban territories, urban realm, outskirts, outer suburbs	<ul style="list-style-type: none"> Розташування за офіційною межею міста. Висока щільність населення (проте нижча, ніж у зоні субурбанізації, але вища, ніж у наступних зонах). Активні процеси динаміки населення - відбувається приплив мігрантів (як з міста, так і ззовні з регіону), зростає кількість на-селення. Сельбищна функція відіграє важливу роль для території, в той же час тут активно розвивається також рекреаційна функція, а також деякі міські функції. Зайнятість населення спостерігається, як у самій зоні, так і в місті. 	<p>У максимальному ступені проявляються процеси інтеграції міських і сільських функцій. Спостерігається лінійне, околичне або стрибкоподібне просторове впровадження нетрадиційних елементів у сільське середовище. В умовах постсубурбанізації міські передмістя характеризуються активним розвитком міських субцентрів – або локалізованих (edge cities), або дисперсно розміщених (edge-less cities). В результаті значна частина жителів зайнята в межах першої перехідної зони передмість і не виїжджає за межі зони на роботу.</p> <p>Територія являє собою зону активного освоєння, має місце значна кількість земельних угод, активно йде освоєння простору як за міськими, так і сільськими функціями. Серед сільських функцій в максимальному ступені представлена рекреаційна. Сільське господарство практично відсутнє.</p>

Продовження таблиці 1

Друга перехідна зона передмість, або сільські передмістя	Rural fringe, peri-urban territories, urban realm, outskirts	<ul style="list-style-type: none"> • Досить висока щільність населення (проте нижча, ніж в зоні міських передмість, але вища, ніж у наступних зонах). • Зона зберігає значну кількість сільських функцій. Активно розвивається сільське господарство. Знижується кількість міських елементів (об'єктів). • Приріст чисельності населення істотно поступається міським передмістям. • Важливу роль у розвитку сільської місцевості набуває рекреація, в тому числі і сезонна. • Характерна зайнятість населення як за, так і поза місцем проживання (не обов'язково в центральному місті, можливо в міському передмісті), так і в межах даної зони. 	<p>Друга перехідна зона передмість – зона активного контакту міських і сільських функцій з переважанням останніх. Представлений широкий набір сільських функцій, всі вони розвиваються за приагломеративним сценарієм, в умовах високої вартості землі та необхідності високої ефективності землекористування.</p> <p>В умовах постсубурбанізації друга перехідна зона передмість характеризується розвитком міських субцентрів, як правило, дисперсно розміщених (edgeless cities). Процес цей істотно менший за розміром, ніж у першій перехідній зоні, але недооцінювати його не можна.</p> <p>Зона сільських передмість є однією з головних перспективних майданчиків розвитку метрополітенських ареалів міст (Lang, 2003). В результаті певна частина жителів зайнята в межах другої перехідної зони передмість і не виїжджає за межі зони на роботу.</p>
Дальня зона, або зона маятникової міграції	Metrourbia, иногда outskirts	<p>Щільність населення ще нижча, ніж у другій перехідній зоні передмість, але вища, ніж у зоні сільських околиць.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зона характеризується переважанням сільських функцій. • Характерна як зайнятість поза місцем проживання (не обов'язково в центральному місті, можливо в міських і сільських передмість), так і в межах даної зони. 	<p>Відмінною особливістю зони є її зв'язок з центром через досить активні трудові зв'язки (тобто зона входить до складу міської агломерації).</p> <p>В межах зони активно розвиваються сільські функції, або вони знаходяться в депресивному стані, в залежності від стану економіки передмість в цілому. Основними функціями є сільськогосподарська, рекреаційна і природоохоронна.</p> <p>Сельбищна функція представлена сезонними будинками. Спостерігаються окремі вкраплення міських функцій, переважно вздовж основних транспортних магістралей.</p>
Сільські окраїни, або сільський хінтерланд міста	Rural hinterland, exurbs	<ul style="list-style-type: none"> • Невисока щільність населення (в той же час вона вища, ніж в оточуючих сільських територіях). • Зона характеризується переважанням сільських функцій. • Характерна зайнятість населення в межах зони, але є достатньо стабільний потік маятникових міграцій. 	<p>Дана зона за багатьма показниками знаходиться ближче до оточуючої її сільської місцевості: переважають сільські функції, невисокий обсяг маятникових міграцій, щільність населення також невисока. У той же час яскраво виражені зв'язки з центральним містом – сільські функції орієнтовані на обслуговування міста, інфраструктура місцевості пов'язана з містом і т.д.</p>

Список використаних джерел:

1. Zakon ot 17.02.2011 g. № 3038-VI «O regulirovanii gradostroitelnoy deyatelnosti». [Закон от 17.02.2011 г. № 3038-VI «О регулировании градостроительной деятельности»].
2. Baburov V.V. Prigorodnaia zona Moskvy // Stroitelstvo Moskvy. – 1935. - № 12. [Бабуров В.В. Пригородная зона Москвы // Строительство Москвы. – 1935. - № 12].
3. Ozhegov S.I. Slovar russkogo yazyka: 70000 slov [Tekst] / S.I. Ozhegov // pod red. N.Yu. Shvedovoi. – 21-e izd., pererab. i dop. – M.: Rus. yaz., 1989. – 924 s. [Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов [Текст] / С.И. Ожегов // под ред. Н.Ю. Шведовой. – 21-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1989. – 924 с.].
4. Hauke M.O. Prigorodnaia zona bolshogo goroda. – M.: Gos. izd. literatury po stroitelstvu, arkhitekture i stroitelnyim materialam, 1960. – 45 s. [Хауке М.О. Пригородная зона большого города. – М.: Гос. изд. литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1960. – 45 с.].
5. Borsdorf A. On the way to post-suburbia Changing structures in the outskirts of European cities // COST 10 Project «European Cities: Insight on Outskirts» Volume «Structure», 2004.
6. Borsdorf A. Commercial Areas In The Outskirts Of European Cities: Locations and structures // COST 10 Project «European Cities: Insight on Outskirts» Volume «Structure», 2004.
7. Charmes E. La vie periurbane face a la menace des gated communities, Paris: L'Harmattan, 2005.
8. Iaquinla D.L., Axel W.D. Defining Periurban: Understanding Rural-Urban Linkages and Their Connection to Institutional Contexts. Paper presented at the Tenth World Congress of the International Rural Sociology Association, Rio de Janeiro, August 1, 2000.
9. Kurts, Eicher, 1958. Kurtz R.A. and Eicher J.B. Fringe and Suburb: A Confusion of Concepts // Social Forces, Vol. 37, No. 1, Oct., 1958, pp. 32-37.

10. Lambert A. *The (mis)measurement of periurbanization, translated by Eric Rosencrantz, le 11/05/2011 – Metropolises.*
11. Pryor R.J. *Delineating Outer Suburbs and the Urban Fringe // Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, Vol. 51, No. 1, 1969, pp. 33-38.*
12. Schnore L.F. *Satellites and Suburbs // Social Forces, Vol. 36, No. 2, 1957, pp. 121-127.*
13. Smith T.L. *The population of Louisiana: Its Composition and Changes, Louisiana Bulletin, 293, 1937.*
14. Whitehand J. W.R. *Fringe Belts: A Neglected Aspect of Urban Geography // Transactions of the Institute of British Geographers, No. 41, 1967, pp. 223-233.*
15. Whitehand J.W.R. *Conzenian Urban Morphology And Urban Landscapes Proceedings. 6th International Space Syntax Symposium, Istanbul, 2007*
16. *Politekonomiia, makroekonomika, mikroekonomika. Slovar [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <http://glossword.info/index.php/term/71-politekonomiia-mikroekonomika-i-makroekonomika,3496-3-1-teoriya-sel-skhozyaijstvennogo-shtandorta-ij-tyunena.shtml> [Політэкономія, макроэкономіка, мікроекономіка. Словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glossword.info/index.php/term/71-politekonomiia-mikroekonomika-i-makroekonomika,3496-3-1-teoriya-sel-skhozyaijstvennogo-shtandorta-ij-tyunena.shtml>].*
17. *Prumiska zona mista [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://freeref.ru/wievjob.php?id=25822> [Проміська зона міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freeref.ru/wievjob.php?id=25822>].*

Summary

Valentina Oleynik. ORIGIN AND EVOLUTION OF THE CONCEPT «SUBURBAN AREA».

A special place in the distribution of types of settlements in the urban and rural residents occupy the suburbs, especially in large cities that have life, and production functions of one and the other type. In 1937 in the United States in its work T. Smith when considering the suburbs of Louisiana coined the term «urban fringe».

Study suburbs as the transition zone between urban and rural areas included several areas: location (outside the official city limits); population characteristics (population density, dynamics, labor relations, migration, employment); land use characteristics (functional types of land use, land use intensity, the administrative impact on agreements relating to the ground); infrastructure and the development of services. Period of 19-20 centuries. characterized by significant changes in the interaction of the city and suburbs. If at the initial stage of suburbanization clearly defined duality, dichotomy "village - city", then postsuburbanization characteristic, however, rural-urban continuum (merger). Three stages of suburban areas and defined their characteristic features. Factor in the development of suburban areas in the first stage acting environmental protection. The second stage is characterized by qualitative and quantitative changes in the appearance of new functions, scientific, cultural and social activities. The third stage is the development posturbanization areas where "growth poles" is not only the central city, but the suburbs.

As a generalization based on the analysis of foreign and domestic references a table structure suburbs, held parallel to the English versions of definitions Ukrainian defined criteria of structural elements suburban areas and the basic processes of structural elements.

Key words: suburban zone, stages of development, structural elements, function criteria, definitions.